

HAYYAM VE KÖTÜLÜK: ACI EKSENLİ PESİMİZM İLE UMUT EKSENLİ OPTİMİZM ARASINDA (RUBAİLER ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Metin YASA*
Dr. Dursun Ali TÜRKMEN**

*Ey dost! Çekmeyelim yarının gamını
Ganimet bilelim ömrün bu biricik demini¹*

ÖZET

Bu makalede, Hayyam'ın rubailerine özel atıfla, kötülük problemi tartışılmaktadır. Genelde onun kötülük problemini pesimist açıdan değerlendirdiği iddia edilmektedir. Bu makalenin amacı ilgili iddiayı araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hayyam, kötülük, problemi, iyimserlik, kötümserlik.

Giriş

Çoğulu rubaiyyat olan rubai, Arapça kökenli bir kavram olup dörtlü/dörtlük anlamına gelir. Bir nazım türü olarak dört mısradan oluşan rubai aruz kalıplarından “hezec” bahrinin “ahrem” ve “ahreb” adı verilen 24 vezniyle yazılır. “Du-beyit” ve “terane” adlarıyla da anılan rubainin kafiye düzeni ‘aaxa’ şeklindedir. Dört mısraı ‘aaaa’ şeklinde aynı olan rubailer de vardır; bu tür rubailere “rubai-i musarra” adı verilir. Rubailer, görüş ve düşüncelerin felsefi ağırlıklı ifade edildiği şiirlerdir. Başka bir deyişle, şairler/ozanlar, rubailerinde dünya görüşlerini, dini ve felsefi düşüncelerini, maddi ve ma’nevi aşklarını, özlü bir biçimde dile getirirler. Kabul görmüş genel kanıya göre, Acem kaynaklı olduğu ileri sürülen rubai nazım türünü ilk defa İranlı Rudeki'nin yazdığı bilinmekle birlikte, onların en ünlü şairi, kuşkusuz, Ömer Hayyam'dır. Rubai yazma geleneği, Acemlerden Araplar'a ve Türkler'e geçmiştir. Ancak, Arap şair ve ozanlar, rubai konusunda, hiçbir zaman Acemler kadar başarılı olamamışlardır. Eski Türk Edebiyatı söz konusu olduğunda, daha çok, Mevlana'nın Farsça rubailerini, ardından da Fuzuli'nin rubailerini akla gelir.

¹ Bkz.: Muahammed Ali-yi Furugi, Kasım-ı Gani, Ali Asgar-ı Halebi, **Hayyam: Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubailerini**, çev.: Hasan Çiftçi-Orhan Başaran, Babil Yayınları, Erzurum, 2002, s. 189. (Bu yazımızda geçen Farsça rubailer, bu eserden alınmış olup, ilgili esere bundan sonra kısaca ‘H’ diye atıfta bulunulacaktır.)

Cumhuriyet Dönemi'nde en büyük rubai ustasının, Yahya Kemal olduğu sıklıkla vurgulanır. Bu bağlamda, Nazım Hikmet, Arif Nihat Asya ve bazı halk ozanlarımızı anmak mümkündür.²

Hayyam'ın Rubailerinin Genel İçeriği

Tanrı, kader, evrendeki kötülükler, insanın ahlak dışı davranışlar sergilemesi ve acı çekmesi gibi fenomenler söz konusu olduğunda, bir takım garip durumlar ortaya çıkar; kimi ilginç tutum ve yaklaşımlar sergilenir. Bu garip durum ve ilginç tutumlardan biri, ilgili fenomenler üzerinde konuşan/yazan sujenin, bir yandan kırııcı, yıkıcı ve alaycı olması, öte yandan daha güzel, daha iyi ve yaşanır bir dünya ve ortama işaret etmesi türünden birbirine karşıt ikileminde görülür. Ortaya çıkan bu tür garip durum ve ilginç tutumlarda, hayatın gereği gibi sorgulanmadığı hususu çok geçmeden kendini ele verir. Dahası sözü edilen tutumlarda, görülen bir güzelliğe ve yaşanan bir tatlılığa işaret etme, yine yalnızca anılan gariplikleri dile getirmek için yapılır. Artık bu noktada, belki de, en son söylenmesi gereken sözlerin, en son yapılması gereken yorumların ve en son varılması gereken sonuçların, daha baştan, sujenin düşünce ve zihin dünyasında yer aldığı hemen sezilir.

Yukarıda dile getirilen çıkarımların doğrulanmasını sağlayacak güzel örneklerden biri, öyle anlaşılıyor ki, hayatı, bir yönüyle de olsa, 'ganimet bilelim ömrün bu biricik demini'³ öz deyişine uygun Ömer Hayyam'dır.⁴

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tahir'ül – Mevlevi, **Edebiyat Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 126-127; Şefik Can, **Hz. Mevlana'nın Rubailerini**, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. V-VII; Ahmet Mermer –Neslihan Koç Keskin, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 88; Halil Erdoğan Cengiz, **Divan Şiiri Antolojisi**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 62; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ, Ankara, 1995, s. 450-451, Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 558 vd. Kenan Akyüz, **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, İnkılap, İstanbul, trsz, s. 1017, M Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ, Ankara, 2004, s. 165-166; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rubai/> (06.12.2006)

³ Bkz.: H, s. 189. **وين يك دم عمر را غنيمت شمريم**

* O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi.

** O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi.

⁴ 10. ve 11. yüzyıllarda yaşadığı bilinen ancak doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmeyen Ebu'l –Feth Ömer b. İbrahim el- Hayyam en- Nisaburi, Nisabur'ludur. Öğrenim hayatını sırasıyla Nisabur, Belh ve Semerkand'da tamamlayan Hayyam'ın, 1962 yılında türbe şekline sokulan mezarı da yine Nisabur'dadır. Gıyas ed-Din ve Huccet el-Hakk gibi kimi takma adları olsa da, babasının bir çadır ustası olmasıyla ilintili olarak, o daha çok Hayyam adı ile bilinir. Arapça ve Farsça bildiği bilinen ancak daha başka diller bildiği de tahmin edilen (Hüseyin Cem'a, "Felsefet el-Hayyam fi er – Rubaiyyat (Beyn el-Vücut ve el-Adem ve Beyn ez-Zühd ve et- Tasavvuf", <http://www.awudam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm/> (06.12. 2006) Hayyam, farklı alanlara ilişkin yazdığı eserler nedeniyle, matematik uzamanı, bilim adamı, astronom, filozof ve şair olarak tanınır. Ancak, farklı nedenlerden ötürü, ilgili alanlara ilişkin eserlerden çok azı bize ulaşabilmiştir. (Bkz.: <http://www.okonlife.com/life/index.htm>; krs.:

Hayyam üzerine yapılan araştırmalarda, onun rubailerinin felsefi içeriğinin genelde yaşam ve kader, günah ve ahlak⁵, Tanrı ve insan, ruh ve diriliş, karamsarlık ve zorunluluk⁶, yokluk ve hiçlik⁷ gibi konular üzerinde odaklaştığı görülür. Hayyam'a göre, felsefe, insan yaşamını bir ölçüde anlaşılır hale getirebilir; ancak felsefe yaşamın gizemlerini çözmede yeterince işlevsel olamaz. Çünkü, bilgi ve yaşam gibi, felsefe de geçicidir.⁸ Bu anlamda, varoluşun merkezine yapılacak yolculuğun anahtarı, olsa olsa, pasif içerikli bir esneklik olabilir.⁹ Gerçekten de, rubaileri dikkate alındığında, yukarıda sıralanan konulara ek olarak, "kırlma ve umutsuzluk, yaşama sevinci ve ölüm korkusu, mutluluk ve yazıklanış; bütün bunlar, insanoğlunda kök tutmuş ve Hayyam'ı esnek bir dalgalanış içinde sarmış niteliklerdir."¹⁰ Buna göre, Hayyam, ne odur, ne budur; belki hem odur, hem budur.

Rubailerde Kötülük Probleminin Ele Alınışı

Rubaileri özel düşüncelerden çok genel içerikli konular üzerinde yoğunlaşmış olsa da¹¹, Hayyam, bu makalede tartışmayı amaçladığımız

Cem'a, a.g.m., <http://www.awu-dam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm>/ Özellikle bir astronom oluşu söz konusu olduğunda, Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın, Hayyam'a İsfahan'da bir rasathane kudurduğu bilinmektedir. (Bkz.: İbn el -Esir, el-Kamil fi et-Tarih, X, Beyrut, 1966, s. 98) Bununla birlikte, Hayyam'ın şairliği, diğer uğraş alanlarından farklı olarak hep öne çıkmış ve ona bu şöhreti sağlayan şey ise, kuşkusuz, yazdığı zengin içerikli rubailer olmuştur. (Cem'a, a.g.m., <http://www.awu-dam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm/>) Hayyam'ın hayatı ve eserleri konusunda daha fazla bilgi için bkz.: V. Minorsky, "Ömer Hayyam", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B., İstanbul, 1988; krş.: H, s. 15vd, Rüştü Şardağ, **Bütün Yönleriyle Hayyam Rubaileri**, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 16-17.

⁵ <http://lexicorient.com/e.o/khayyam.htm>; krş.:

<http://www.artandculture.com/cgi-bin/WebObjects/ACLive.woa/wa/artist?id=1349>.

Burada iki hususu ayrıca hatırlatmakta yarar vardır. Biri şudur: Son zamanlarda Hayyam ile ilgili uluslararası düzeyde sempozyumlar düzenlenmektedir. Bunlardan biri de 03.17.2006 tarihinde Katar Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öncülüğünde düzenlenen uluslararası Ömer Hayyam Sempozyumu'dur. Bu sempozyumda Hayyam, iki ayrı oturumda, çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.:

<http://www.al-watan.com/data/20060317/index.asp?content=statenews2#1>

(06.12.2006) Diğer hususa gelince: Amerika'da Hayyam rubailerinin 9 ayrı nüshası bulunmakta olup ilgili üniversitelerinde temel bir eser olarak okutulmaktadır. (Bkz.: <http://reporter.ir/rasaneh/archives/2005/07/oeoeoeoeuoee.o.html>, 06. 12. 2006). Ayrıca, Hayyam rubailerinin, Amerika'da 56 defa basıldığı bilinmektedir. (Bkz.: Şardağ, **a.g.e.**, s. 78).

⁶ H, s. 53vd.

⁷ Cem'a, a.g.m., <http://www.awu-dam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm/>

⁸ <http://www.artandculture.com/cgi-bin/WebObjects/ACLive.woa/wa/artist?id=1349> (06.12. 2006)

⁹ <http://www.artandculture.com/cgi-bin/WebObjects/ACLive.woa/wa/artist?id=1349> (06.12. 2006)

¹⁰ Şardağ, **a.g.e.**, s. 39.

¹¹ Hüseyin Daniş, **Rubaiyyat-ı Ömer Hayyam**, Amedi Matbaası, İstanbul, 1928, s. 52.

kötülük problemine ilişkin görüşlerini oldukça etkili bir biçimde dile getirmiştir. Neden kötülük problemi? Bu soruya verilecek en güzel cevaplardan biri, Hayyam'ın, paradoksal bir biçimde, rubailerinde sergilediği acı eksenli pesimizm ile umut eksenli optimizmin arasında bulunmasında gizlidir.

Eğer bir insan, Hayyam örneğinde gördüğümüz üzere, hile¹², zulüm¹³, bilgisizlik¹⁴ bencilik¹⁵, fitne, fesat, kavga¹⁶, cimrilik ve alçaklık¹⁷ gibi ahlaki kötülüklerden ve mutluluk¹⁸, erdem¹⁹, kalenderlik²⁰, vefa²¹ gibi ahlaki güzelliklerden söz ediyorsa, ahlak ilkeleri konusunda duyarlı demektir. Bununla birlikte, Hayyam'ın, ahlaki kötülükleri ahlaki iyiliklere oranla daha fazla görmesi, büyük ölçüde dünyaya bakışını da yansıtmaktadır. Onun dünya görüşü, öyle görülüyor ki, anlaşılır bir pesimizm içermektedir.²² Binlerce dert²³ ve dünya dertleri²⁴ nden söz eden Hayyam'ın bu pesimizmi, doğrusu, aşağıdaki rubaide adeta zirveye ulaştır:

Elimde olsaydı eğer dünyaya gelmek, gelmezdim

Gitmek de elimde olsaydı, gider miydim

Hepsinden en iyisi bu harap dünyada bulunmamak,

Keşke ne gelseydim, ne gitseydim, ne yaşasaydım.²⁵

گرامدم به خود بدی نامدم

ور نیز شدن به من بدی کی شدمی

□ به زان نبدی که اندر این دیر خراب

نه آمدمی ؛ نه شدمی ؛ نه بدمی

□

¹² H, s. 159: بنیاد مکن تو حیله و داستان را

¹³ H, s. 153: بی داد گری شیوه دیرینه تست

¹⁴ H, s. 158: چون نیست حقیقت و یقین اندر دست

¹⁵ H, s. 176: عمرت تا به خود پرستی گذرد

¹⁶ H, s. 194: وین عالم پر فتنه و پر شور ببین

¹⁷ H, s. 209: تا چند کنی خدمت دونان و خسان

¹⁸ H, s. 198: نتوان دل شاد را به غم فرسودن

¹⁹ H, s. 167: اتان که محیط فضل و اداب شدند

²⁰ H, s. 173: تا راه قلندری نبویی نشود

²¹ H, s. 195: در طبع جهان اگر وفاي بودي

²² Ayrıca bkz.: H, s. 65vd.

²³ H, s. 179: يك جرعه خوري هظار علت ببرد

²⁴ H, s. 201: غمهاي جهان چو زهر و ترياقش مي

²⁵ H, s. 207.

Bu cümleden olarak, kötülük probleminin vazgeçilmez bir temel noktası olan dünyayı algılama biçimi söz konusu olduğunda, Hayyam'a göre, bu dünya, olası dünyaların en kötüsüdür. İşte açıklayıcı birkaç alıntı:

İşte adına dünya dedikleri köhne
kervansaray²⁶

Bildiğin gibi, âlemin sonu yerle
bir olmak²⁷

Bu fani dünyadaki geçici bir a-
nı²⁸,

Ne o ,yokluk çölünde ne kadar da
gözün var²⁹

Baksa bu alem fitne ve fesatla
dopdolu³⁰

Eğer olsaydı evrenin özünde ve-
fadan bir eser³¹

İnsan, bu çorak yerde, bulun-
dukça³²

Ben de gelip geçtim bu zulüm
yurdundan³³

Keşke rahat edilecek bir yer ol-
saydı³⁴

Bu harap dünyada fazlası ol-
maz³⁵

این کهنه رباط را که عالم نامست

چون می دانی که مدت عالم خاک

کاین یک دم عاریت در

این کج فنا □

چندان که به صحرائی عدم می نگریم

وین عالم پر فتنه و پر شور

ببین □

در طبع جهان اگر وفايي بودي

چون حاصل آدمي در این

شورستان □

رفتم که درین منزل بیداد بدن

□

ای کاش که جای آرمیدن بودي

□

به زآن نبدی که اندر این دیر خراب

²⁶ H, s. 154.

²⁷ H, s. 182.

²⁸ H, s. 185.

²⁹ H, s. 190.

³⁰ H, s. 194.

³¹ H, s. 195.

³² H, s. 195.

³³ H, s. 195.

³⁴ H, s. 203.

³⁵ H, s. 207.

Yukarıdaki ifadeler dikkate alındığında, köhne kervansaray, toprak dünya, fani dünya, yokluk çölü, fitne, fesat, kavga dolu dünya, vefasız dünya, çorak yer, zulüm yurdu, rahatı olmayan yer türü dünyaya ilişkin nitelermeler, Hayyam'ın dünyayı nasıl gördüğünü net olarak betimlemektedir.

Hayyam'ın, rubailerini bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde, kötülük problemi bağlamında, acıyı, yaşanan büyük bir olgu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yaşamı hakkında çok fazla bir bilgiye sahip olmadığımızdan, onun pesimist yaklaşımı hakkında da son derecede titiz ve dikkatli olmak durumundayız. Sözü edilen bilgi boşluğunu doldurmak için, ciddi bir takım çözümler yapmak gerekir. Bu cümleden olarak, Hayyam'ın -kötülükleri o bildik haliyle bir sorun olarak formüle etmeksizin- benimsediği yaklaşımın alaycı ve eleştirel olduğu, acı eksenli pesimizm ile umut eksenli optimizmin de bu yaklaşıma eşlik ettiği görülür. Bu iki açı birlikte dikkate alındığında, doğrusunu söylemek gerekirse, Hayyam'ın rubailerini insanı erdeme ve iyiliğe davet etmez³⁶ görüşü ile dünyadan yararlanma, haz elde etme ve fırsatı ganimet bilme³⁷ görüşü arasındaki çelişkiler de büyük ölçüde ortadan kalkmış olmaktadır. Bu bağlamda, acı eksenli pesimizm söz konusu olduğunda bir takım çıkarımlarda bulunulabilir. Şöyle ki;

i. Hayyam'ın varlık görüşü, büyük ölçüde, hiçlik eksenlidir.

ii. Hayyam, insanın önemli bir egzistansiyal sorunu olan ölümü, yokluk olarak görmektedir.

iii. Hayyam'a göre, varlık özü gereği gizemli olduğundan, insanın varlık hakkında düşünceye dalıp kafa yorması boşunadır.

iv. Hayyam için önemli olan, hayatın acıları, varlığın hiçliğe doğru gidişi ve sonu yokluk olan ölüm karşısında, anı doya doya yaşamaktır.³⁸

Yukarıdaki maddelere rağmen, neden umut eksenli optimizm? Bu noktada dikkat çeken ve Hayyam'ı daha doğru ve gerçekçi anlamamızı olası kılacak bir husus, kuşkusuz, Hayyam'ın rubailerinde görülen düşünsel karmaşa ve çelişkilerin -eğer varsa- nedenleri üzerinde özenle durmak olmalıdır. Bu cümleden olarak, Hayyam'ın,

1. Varlığı anlamada ikili bir yol izlemesi. Bu bağlamda, öyle anlaşılıyor ki, Hayyam, bir yandan, görünmeyeni salt rasyonel bir yorum eşliğinde görünenden hareketle ortaya koymaya çalışmakta, ancak anılan çaba sonucu kuşku, acı, hayal kırıklığı ve hiçliğe ulaşmaktadır. Öte

³⁶ H, s. 51; krş.: <http://www.kirjasto.sci.fi/khayyam.htm> (06.12. 2006)

³⁷ H, s. 52; krş.: Şardağ, **a.g.e.**, s. 39.

³⁸ Cem'a, a.g.m., <http://www.awu-dam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm/>

yandan Hayyam, biraz önce sözünü ettiğimiz kuşku, acı, hayal kırıklığı ve hiçlikten kurtulmak için, bu kez de görünmeyeni, ilkinden farklı olarak varlığın birliği ve görünenin birliği eşliğinde görünenden hareketle tanımlamaya çalışmakta ama sonuç değişmemektedir.

2. Yaşadığı dönemin politik, sosyolojik, kültürel ve dini çatışma ve i-kilemelerinden etkilenmesi. Bu etki, öyle görülüyor ki, Hayyam'ın kimi düşüncelerinin rubailerine ikilem taşıyan bir içerikte yansımaları sonucunu doğurmuştur.

3. Yaptığı bilimsel araştırmalar, yazdığı zengin içerikli eserler ve söylediği özgün rubailer sonucu büyük bir üne kavuşması ve, bir örneğini Firdevsi'de gördüğümüz üzere, kendinden sonraki yerli ve yabancı rubai yazarlarına öncülük etmesi³⁹ Bu sonuncusu, öyle anlaşılıyor ki, Hayyam'ın düşünce ve his dünyasıyla bağdaşmayan pek çok rubainin ona mal edilmesi gibi olumsuz bir sonuca neden olmuştur.⁴⁰

4. Rubailerinin farklı dillere tercüme edilmesinin doğurduğu olumsuz sonuçlar. Bu noktada, başta İngilizce olmak üzere Fransızca, Almanca, Arapça, İspanyolca, vs. gibi dillere tercüme edilen rubailerin yer aldığı eserlerdeki sayfaların karşılıklarına, çerçevesi kuş, bülbül, çiçek, meyve ve ağaç süslü tablo içinde, Hayyam'ın, bir elinde sunuma hazır içki kadehi, diğer elinde çalgı enstrümanı bulunan genç kızlar arasında yaşlı, ak saçlı ve uzun sakallı biri olarak betimlenmesi oldukça dikkat çekicidir. Çok daha vahim olanı, Hayyam'ın rubailerinin çevirilerinin yer aldığı değişik dillerdeki eserlerde, yukarıda anılan tablo pek değişmemesine rağmen, rubailerin içerik olarak oldukça farklı bir görünüm arz etmesi, hatta, aynı dilde yapılan çeviriler arasında da bir birlikteliğin söz konusu olmamasıdır.⁴¹ Açıklayıcı bir örnek olması bakımından, Hayyam'ın aşağıda sunduğumuz,

Seherde bir ses yükseldi meyhanemizden bize

Dedi: ne olmuş deli, divane, bitik rindimiz e Kalk ki, kadehimize içki dolduralım

آمد سحري ندا ز میخانه ما

□

کای رند خراباتی دیوانه ما
برخیز که کنیم بیمانه ز می
زان بیش که پر کنند بیمانه ما

□

³⁹ Hayyam'ın rubai konusunda sözü edilen öncülüğe ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman el-Alevi, El-Kavalib eş -Şi'riyye fi'l Edeb el- Farisi, http://www.e-resaneh.com/Arabic/index_ar.htm/, (06.12.2006)

⁴⁰ Cem'a, a.g.m., <http://www.awu-dam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm/>

⁴¹ Süleyman b. Salih el-Harraşi, Beraet el-Hayyam min Rubaiyyat, <http://saaid.net/Warathah/Alkharashy/m/106.htm/> (06.12. 2006); krs.: Şardağ, a.g.e., s. 44-45.

İçki doldurmadan kader ömür
kadehimize

□

içerikli rubainin, farklı mütercimlerce, Arapça'ya yapılan çevirilerinde bir birlik ve bütünlüğün sağlanılmadığı görülmektedir. Şöyle ki:

Seher vakti duydum can alıcı bir
ses,
Meyhaneden uykudakilere nida-
dır o ses,
Acele edin,lezzeti kadehlere doldu-
run,önce,
Doldurmadan ömür kadehinizi
kaderin eli.

سمعت صوتا هاتفا في السحر
نادي من الحان غفاة البشر
هبوا املاوا كاس الطلا قبل ان
تفعم كاس العمر كف القدر

احمد رامى

Ahmed Rami

Uykuda kulağıma fisıldadı can a-
lıcı bir ses,
Dedi:Uyanın uykudan lezzeti yu-
dumlamak için,
Yoktur kabarcıklar gibi düşleri
gerçekleştiren,
Ve de Sakiler gibi, ömrü yenile-
yip tazeleyen.

لقد صاح بي هاتف في السبات
افيقوا لرشف الطلا باغفاة
فما حقق الحلم مثل الحباب
ولا جدد العمر غير السقاة

ابراهيم العريض

İbrahim el-Arid

Meyhanemizden seherde geldi ni-
da
Dedi: Ey kovulmuş meyhanelere
koş
Kalk, kadehleri içki dolduralım

جاء من حائنا النداء سحيرا
يا خليعا قد هام بالحاتات
قم لكي نملا الكؤوس مدادا
قبل ان تمتلي كؤوس الحياة

Hayat kadehleri dolmadan önce

احمد الصافي النجفي

Ahmed es-Safi en-Necefi

Yukarıdaki çeviriler dikkatle incelendiğinde mütercimlerin her biri, orijinal Farsça metni, kendilerince farklı kelimelerle tercüme ederek, Hayyam'ın düşüncesini yansıtmaya çalışmıştır. Ancak, anılan mütercimler, Hayyam'ı nasıl tasavvur ediyorlarsa, kullandıkları kelimeleri de o yönde seçmişler, zaman zaman rubailerin içeriğini kimi edebi sanatlara feda etmişlerdir.⁴²

Rubailerde Kötülük Probleminin Mantıksal İletileri

Hayyam'ın rubailerinde görülen acı eksenli pesimizm ile umut eksenli optimizmi, biraz daha açacak olursak:

Madem gerçek ve kesin konusunda el-kol boş,

چون نیست حقیقت و یقین اندر دست

Ömür boyu kuşku içinde kalınamaz hoş,

نتوان به امید شك همه عمر نشست

هان ؛ تان ننهیم جام می از کف دست
چه هشیار و چه مست

Aman! Mey kadehini bırakmayalım elden,

Bilgisiz kişi, ha akıllı, ha sarhoş.⁴³

عمرت تا کی به خود پرستی گذرد ؟

Ömrün ne kadar sürer, bencilik peşinde, daha

یا در پی نیستی و هستی گذرد ؟

Geçer mi yokluk ile varlık arasında

می نوش که عمری که اجل در پی اوست

آن به که به خواب یا به مستی گذرد

Mey yudumla, ecel ömrün peşinde, zira

⁴²

<http://www.blog.iraq.ir/hadoory/31/%DA%E3%D1+%C8%E4+%C7%E1%CE%ED%F8%F3%C7%E3.html> (06.12. 2006)

⁴³ H, s. 158.

Ya mest olmakla iyi geçer ya
uykuda.⁴⁴

Hayam! Badeyle huzur bul-
maktaysan, mutlu ol,

Bir ay yüzlü güzelle kalmak-
taysan, mutlu ol,

Zira, dünyanın sonu, nihayet
yokluktur,

Düşün ki yoksun, var olmak-
taysan, mutlu ol.⁴⁵

خیام! اگر ز باده مستی خوش باش
با ماه رخی اگر نشستی خوش باش
چون عاقبت کار جهان نیستی است
انگار نه نیستی جو هستی خوش باش □

şeklindeki rubaileri ilk açığı, başka bir deyişle acı eksenli pesimizmi, aşağıdaki rubailer ise ikinci açığı başka bir deyişle umut eksenli optimizmi yansıtmaktadır. Hayyam şöyle der:

Ömrüm sıkıntılı, işimse eğri,

Sıkıntı çöktü, kalmadı rahatlık
gayrı,

Şükür Tanrı'ya ki, O'dur bela-
nın nedeni

Uygun düşmez bize, istemek
O'ndan gayri⁴⁶

Ümit dalından koparsaydım
meyveyi

Sayıp dökerdim, bendeki gize-
mi,

Varlık zindanının daracık ala-
nından

Bulaydım keşke yokluğa giden
kapıyı⁴⁷

عمری است مرا تیره و کاری است نه راست □

محنت همه افزوده و راحت کم و کاست
شکر ایزد را که آنچه اسباب بلاست □

ما را ز کس دگر نمی باید خواست

بر شاخ امید اگر بری یافتمی □

هم ریخته خویش را سری یافتمی □

تا چند ز تنگنای زندان وجود □

ای کاش سوی عدم دری یافتمی

⁴⁴ H, s. 176.

⁴⁵ H, s. 187.

⁴⁶ H, s. 161.

Neden acı eksenli pesimizm ve umut eksenli optimizm gibi ikili yaklaşım sorusu, öyle görülüyor ki, yukarıdaki gerekçeli açıklamalar dikkate alındığında daha net anlaşılmaktadır. Bize göre, bu ikili yaklaşım aynı zamanda Hayyam'ın yaşam bütünlüğü içinde daha çok gençlik döneminde göze çarpan kuşku aşaması ile benzer şekilde daha çok yaşlılık döneminde göze çarpan tövbe aşamasını anlamamıza da yardımcı olmaktadır.⁴⁸ Bununla birlikte, araştırma yaptığımız konu açısından bizce asıl önemli olan ve dikkat çeken nokta, Hayyam'ın, kötülük problemi bağlamında bunca düşünce ileri sürmesine rağmen, problemin çözümünü yeterince ilgilenmemiş olmasıdır. Bunun temel bir nedeni, belki de, Hayyam'ın problemin özüne derinlemesine nüfuz edememiş olmasıdır. Eğer bu çıkarım doğru ise, problemin özüne nüfuz edemeyişinin nedeni, biraz da, problemi ağırlıklı olarak acı eksenli pesimizm açısından görmesidir. Nitekim, umut eksenli optimizm, daha çok, sergilenen olumsuz davranışları haklı göstermenin yalnızca bir yolu olarak ortaya konulmaktadır. Oysa bu tür bir eğilim, ilgili problemin özüne nüfuz etme, olası çözüm önerileri geliştirme ve irdelemede yalnızca bütünü görmeyi engellemez, aynı zamanda, yanıltıcı bir işlev de yüklenir.

Rubailerde Kötülük Probleminin Çözümüne Yönelik Arayışlar

Burada hemen şunu ifade edelim ki, kötülük problemi, bütünüyle ne yalnızca pesimize ne de yalnızca optimizme temel olmaktadır. İlgili problem söz konusu olduğunda, zor olan bir nokta, pesimizm ile optimizmin birbirinden nasıl ayrılacağı hususudur. Plato, “olası dünyaların en iyisi”⁴⁹, St. Augustine, “kötülük yokluktur”⁵⁰, ya da İbn Arabi, özetle, “Tanrı, acılara acıdığından, acıları yaratmıştır”⁵¹ dediklerinde her iki bakış açısını birden dile getirmiyorlar mıydı? Çünkü işin içinde *ötekini* dikkate almayan bir yaklaşımın, özgün, çözümleyici ve açıklayıcı olmaksızın uzak olacağı yeterince anlaşılır gözükmektedir.

Yukarıdaki kısa açıklamadan sonra sözü Hayyam'a getirecek olursak: Kötülük probleminin çözümü ile yeterince ilgilenmemesine rağmen, Hayyam'ın, deyim yerindeyse anılan problemin sorumlusunu iki ilkeye bağladığı görülmektedir: Tanrı ve Kader. Bu cümleden olarak, Hayyam'ın, her olumsuz işleyişi ve can yakıcı her durumu kadere, kade-

⁴⁷ H, s. 204.

⁴⁸ Anılan dönemlere ait özlü açıklamalar için bkz.: Cem'a, a.g.m., <http://www.awu-dam.org/adabagnaby/127/adab127-011.htm/>

⁴⁹ Sözelimi bkz.: Metin Yasa, **Tanrı ve Kötülük**, Elis Yayınları, Ankara, 2003. (Ek: 1)

⁵⁰ Sözelimi bkz.: Yasa, **a.g.e.**, (Ek: 2)

⁵¹ Bkz.: Yasa, **a.g.e.**, s. 14.

ri de Tanrı'ya bağladığı dikkat çekmektedir. Acı ve kötülükler konusunda kaderi sorumlu tutmaya gelince, şöyle der:

Kader sahibinin ekip-bıçığı, bizler gibi, çok,

Üzüntü çekmek boşuna, faydası yok

Elimdeki kadehi içki doldur, u-zatma, çabuk

Nerdeyse oldu, tümüyle olacaklar, bir daha içene dek⁵²

Dünya bağından bir gün bile değilim hür,

Varlığımdan söz etmekten değilim mesrur,

Ömür boyu feleğe oldum çırak,

Hala dünya işinde değilim profesör⁵³

Olsaydım evrene Tanrı gibi ege-men,

Kısa yoldan yok ederdim bu evreni ben,

Öylesine yeni bir dünya yaratırdım,

Özgür, erişirdi gönül muradına, kestirmeden⁵⁴

.. Rahat ol! Anlaşmanı pişirdiler

دهقان قضا بسي چو ما کشت و درود

غم خوردن بيهوده نمي دارد سود

□

پر کن قدح مي به کفم ورنه زود

تا باز خورم که بودنيها همه بود

يك روز ز بند عالم آزاد نيم

يك دم زدن از وجود خود شاد نيم

□

شاگردی روزگار کردم بسيار

تاد نيم

□

گر بر فلکم دست بدی چون یزدان

□

بر داشتمی من این فلک را ز میان

وزنو فلکی دگر چنان ساختمی

□

کآزاده به کام دل رسیدی آسان

خوش باش که پخته اند سوداي تو دي

⁵² H, s. 175.

⁵³ H, s. 194.

⁵⁴ H, s. 197.

⁵⁵ H, s. 205.

dün,

İsteklerini yazmayı bitirdiler
dün,

Ne seçimim olur, istemeden sen

Yarınki işine karar verdiler
dün⁵⁵

فارغ شده اند از تمنای تو دی
قصد چه کنم که بی تقاضای تو دی
دادند قرار کار فردای تو دی □

Yukarıdaki rubailerde geçen, “Kader sahibinin ekip-biçtiği, bizler gibi, çok”, “Dünya bağından bir gün bile değilim hür”, “İsteklerini yazmayı bitirdiler dün” gibi ifadeler dikkate alındığında, kötülük probleminde, bir yönüyle de olsa kaderi sorumlu tuttuğu net olarak anlaşılmaktadır.

Kaderi Tanrı’ya bağlama söz konusu olduğunda ise şöyle der:

Madem düzenledi huyları, yaratan,

Onlara, kusur ve eksiklik yüklemesi neden?

Güzelse yaptığı, niçin kırıp atar

Çirkinse suretler, bu ayıp kimden?⁵⁶

Hayy olan, kudretiyle yaratır yüz ve başın,

Yine o donatır, düşmanın işin,

Derler ki, testi yapan, değil Müslüman,

O da kabak yaratır. O’na ne dersin?⁵⁷

دارنده چو ترکیب طبایع آراست
افکندش اندر کم و کاستز بهر چه
ز بهر چه بود؟
ور نیک نیامد این صور عیب که راست □

حي که به قدرت سر و رو مي سازد

همواره همو کار عدو مي سازد

□ گویند قرابه گر مسلمان نبود

او را تو چه گویی که کدو مي سازد □

Hayyam’ın, Tanrı ve kaderin dışında, kötü kader, acı ve kötülüklerden insanı sorumlu tutma gibi bir yaklaşıma da sıcak baktığı görülmektedir. Ne var ki, acı ve kötülüklerden insanı sorumlu tutması, kaderi ve

⁵⁶ H, s. 159.

⁵⁷ H, s. 174.

Tanrı'yı sorumlu tutmasının gölgesinde kalmaktadır. Başka bir deyişle, Hayyam'ın acı ve kötülüklerden insanı sorumlu tutması, bir yandan çelişkili bir görünüme bürünür, öte yandan adeta eriyip giden pasif bir çizgiye dönüşür. Sonuçta insan, acı ve kötülükler karşısında aktiflik ile pasiflik arasında çelişkili bir konumda kalır. Bu husus, aşağıdaki üç rubainin birlikte düşünülmesi sonucu daha net anlaşılmaktadır. Şöyle der:

Madem, kader kalemimi, bensiz
çekerler,

بر من قلم قضا چو بی من رانند

□

Ardından, iyiyi kötüyü niçin
benden bilirler?

پس نیک و بدش ز من چرا می دانند ؟

□

Dün bensiz, bugün, dün gibi
bensiz ve sensiz,

دی بی من و امروز چو دی بی من و تو

فردا به چه حجتم به داور خوانند ؟

Yarın, hangi kanıtla, aleyhime
geçerler?⁵⁸

Mutluluğa asıl, acıya kaynak bi-
ziz,

ماییم که اصل شادی و کان غمیم

Derde sermaye, zulme temeliz,

سرمایه دردییم و نهاد ستمیم

Zavallı, yüce, yetkin ve eksiz,

بستیم و بلندیم و کمالیم و کمیم

□

Pas tutmuş ayna ve Cem'in ka-
dehiyiz⁵⁹

آینه زنگ خورده و جام جمیم

Feleğin sıkıntısından, dışım içe
geçiyor,

بر پشت من از زمانه تو می آید

□

Dahası, benden iyi olmayan iş-
ler çıkıyor,

وز من همه کار نا نکو می آید
لی کرد و گفتیم بمر و

□

Can, karar verdi göçmeğe, ben
gitme dedim,

گفتا چه کنم ؟ خانه فرو می آید

Dedi: Ne yapayım? Ev üstüme

⁵⁸ H, s. 172.

⁵⁹ H, s. 192.

çöküyor.⁶⁰

Doğrusu, yukarıdaki üç rubai birlikte düşünüldüğünde, bir yanda insanın aktifliğini gösteren “Mutluluğun temeli, acının kaynağı biziz / Dert ve kederin sermayesi, zulmün temeli biziz” ifadeleri, öte yanda insanın pasifliğini gösteren “Sırtım felekten büküm büküm oluyor / Benden hep iyi olmayan işler çıkıyor” ifadeleri yer almakta; aktiflik ile pasifliği gösteren ifadelerin, “Kader kalemimi madem bensiz çalarlar / O halde iyiyi kötüyü neden benden bilirler” ifadeleri ile birlikte düşünülmesi halinde ise, ortaya, biraz önce sözü edilen çelişki çıkmaktadır.

Öyle görülüyor ki, Hayyam, kötülük probleminin çözümü söz konusu edildiğinde, sözü doğrudan Tanrı ve kadere, dolaylı olarak da insana getirmektedir. Bunda yadırganacak bir durum söz konusu değildir. Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken bir husus, Hayyam’ın, Tanrı, kader ve insan konularını bağlamlarından kopuk bir biçimde yorumlamasıdır. Doğrusu Hayyam’dan, acı ve kötülükler bağlamında, insanın varlık nedenini ve çevresel koşullarını da dikkate alması beklenirdi. Daha da önemlisi, eğer Hayyam kötülük probleminin ilişkin etkin bir çözüm arayışı içinde olsaydı, şu tür sorulara da cevap araması gerekirdi: İnsan-kader ilişkisi hangi açılardan önem taşır? İnsana hiç bir şekilde irade gücü verilmemiş midir? Kader ile irade arasında bir çatışma var mıdır? Doğrusu, Hayyam, kendinden beklenen yorumu yapsaydı, insan yaşamında belirleyici daha başka faktörlerin de rol oynadığı hususunu en azından açık bırakırdı.

Sonuç ve Çıkarımlar

Rubailerinde paradoksal tutumlarına tanık olduğumuz Hayyam’ın, bir açıdan, ‘umutsuz bir ruh hali’ni çağrıştıracak şekilde, “ha tatlı, ha acı, madem ömür bitecek”⁶¹ diyebilmesi yeterince anlaşılır gözükmektedir. Gerçi, hiçliği, varlık nedeni olarak gören birinin de kuşkusuz bir derdi, sıkıntı ve acısı vardır. Belki de bu nedenle, Hayyam’ın acı eksenli pesimizmi, umut eksenli optimizminden daha etkindir. Durum bu olmakla birlikte, yazdığı bilimsel eserler, elde ettiği haklı ün, içinde bulunduğu renkli ortam ve söylediği içeriği zengin rubailerle yaşamı süslü Hayyam özelinde birinin, bir yandan içi yanmış, türlü acılar yaşamış, ve haksız kötülöklere uğramış, öte yandan kadere tam teslim olmuş, her yönüyle irade hürriyeti elinden alınmış ve Tanrı’nın, sosyal ve doğal çev-

⁶⁰ H, s. 171.

⁶¹ H, s. 166. جون عمر به سر رسد چه شیرین و چه تلخ

renin oyuncağı olmuş bir insan görünümü arz etmesi yine de çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Hayyam'ın acı ve kötülükler karşısında bütünüyle çelişkiye götüren pesimist ve optimist yaklaşımları yetmiyormuş gibi, bir de zaman zaman kullandığı alaycı ifadeler bunu açıkça göstermektedir.

Demek ki, Hayyam gibi düşünen birinin, kötülük problemini çözme girişiminde takınacağı tavır ve izleyeceği yol kolay değildir. Yine bu cümleden olarak, Hayyam'ın, kimi rubailerinde görüldüğü üzere, bir yanda şarap, öte yanda sevgili demesi de işinde, zoru değil, kolayını seçtiğini göstermektedir. Şu halde;

1. Bir yönüyle de olsa Hayyam, kötülük problemi konusunda alaycı ve kötümser tavır takınanların somut bir örneğidir. Bu anlamda Hayyam için, dışa açık bir kişi, şarap ve sevgili düşkünü bir ben, yaşamdan zevk almayan bir alaycı, yaşamın güzelliklerine kapalı bir pesimist demek mümkündür. Doğrusu, bu tür bir niteleme, Hayyam'a yönelik daha fazla yorum yapmanın bittiği yerdir, denebilir; ama bununla yetinmek Hayyam'ı anlatan birileri için yeterince açıklayıcı görülmemelidir.

2. Egsiztansiyal problemler üzerine kafa yoran biri olarak Hayyam'da eksik görülebilecek bir nokta, meraktan yoksun olmasıdır. Belki de sırf bu nedenle, rubailerde, genelde varoluşu anlama özelden ise *öteyi* bilme ve anlamlandırmaya yönelik güçlü bir eğilim görülmemektedir. Oysa Hayyam, egzistansiyal problemleri bir bütünlük içinde sorgulayabilir ve böylece de onda ne bir zihinsel aktiviteye kapalılık ne de olacak olanı bekleme eğilimi hissedilebilirdi.

Sonuç olarak, Hayyam'a atfedilen rubailer ışığında, onun, temel egzistansiyal bir sorun olarak acı ve kötülüklerin farkında olduğu ve ilgili konulara ilişkin takındığı alaycı ve eleştirel tavırla acı eksenli pesimizm ile umut eksenli optimizm arasında yer aldığı göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.

ABSTRACT**Khayyam And Evil: Between Suffer Centered Pessimism And Hope Centered Optimism (Case Of Rubaiyat)**

In this article, it is discussed the problem of evil with a special refetrance to Khayyam's Rubaiyat. In general, it is claimed that he evaluates the problem of evil from pessimistical perspective. The aim of this article is to study this claim.

Key Words: Khayyam, problem of evil, optimism, pessimism.
